

Over de geschiedenis van de Zeeheldenbuurt

De afgelopen jaren hebben zowel woningcorporatie Portaal als de gemeente radicale en minder radicale plannen gemaakt voor herstructurering van de buurt. Dit was voor Buurtvereniging Zeeheldenbuurt reden om stadshistoricus Cor Smit de opdracht gegeven om de geschiedenis van de buurt vast te leggen. Het boek 'Ons eiland, de geschiedenis van de Zeeheldenbuurt en De Waard' verscheen in september 2012. Er komen veel buurtbewoners aan het woord, zowel mensen die er geboren werden kort nadat de Eensgezindheid haar eerste huizen bouwde en nog herinneringen hebben aan de tijd voor de oorlog, als mensen die nu actief zijn in de buurt, of er bijvoorbeeld als jongere een plekje vinden.

Het boek was binnen enkele maanden uitverkocht. Nog steeds krijgt de buurtvereniging verzoeken waar het boek nog te koop is, maar een herdruk zit er voorlopig niet in.

Om de mensen die geïnteresseerd zijn in de geschiedenis van de Zeeheldenbuurt tegemoet te komen, volgt hieronder een tekst over de Zeeheldenbuurt door Cor Smit.

Geschiedenis van de Zeeheldenbuurt en De Waard: een eiland binnen de stad

Het gebied De Waard met daarin de woonwijk Zeeheldenbuurt nemen een bijzondere plaats in binnen Leiden. Letterlijk is dat ook zo. De Waard wordt geheel omgeven door water: de Oude en Nieuwe Rijn, de Zijlsingel en het Rijn-Schiekanaal. De Zeeheldenbuurt is een soort dorpje binnen de stad, een kleine maar hechte gemeenschap, waar mensen met veel plezier wonen. De naam van de speeltuinvereniging 'Ons Eiland' drukt dat treffend uit.

De Zeeheldenbuurt is een dorpje in de stad. De kleinschalige opzet van de bebouwing – met daarbinnen de nodige variatie – versterkt dit karakter. De woonwijk is een mooi en intact voorbeeld van kleinschalig bouwen voor mensen met een kleine beurs uit de periode 1880-1940: (geschoolde) arbeiders, beampten en mensen uit de kleine middenstand. Zij vormt daardoor een bijzonder onderdeel van de bebouwing rond de Leidse singelring, een aanvulling op de Zuidelijke schil en een brug tussen deze en een wijk als de Kooi.

Ondanks het feit dat hier veel architecten en bouwers aan het werk zijn geweest, vormt de buurt door schaal en vormtaal toch een geheel, dat bovendien niet wordt doorbroken door grote ingrepen. Aanvullend vinden we hier nog het nodige industriële erfgoed uit dezelfde periode, met name aan de oevers van de Rijn. De aanleg van industrieterrein De Waard vanaf het eind van de jaren zestig heeft dat karakter niet aangetast, al maakte dit wel een einde aan de agrarische activiteiten die hier nog lang te vinden waren, een groene ruimte die ook voor de kinderen een eldorado was.

Van groentetuin naar woonwijk

Lang was de Waard de groentetuin van de stad. Later vond men hier enige buitenplaatsen die in de 19e eeuw plaatsmaakten voor bloemenkwekerijen. De laatste daarvan verdween zelfs pas eind jaren zeventig. Een bijzonder element was ooit het Minderbroedersklooster. Dat verdween bij het Leids Onzet, maar het leeft nog voort in de topografie en de straatnaamgeving (Broerssloot, Munnikenstraat, Franciscanenstraat (nieuw!)). Eind 19e eeuw leek de Waard zich tot industriegebied te ontwikkelen, ondanks de woningbouw aan de Zijlsingel (incl. Waard- en Hermanstraat). Dat veranderde vooral toen in 1917/1918 de christelijke woningbouwvereniging Eensgezindheid hier ging bouwen. Particuliere bouwers – maar voor ongeveer dezelfde doelgroep – maakten de Zeeheldenbuurt voor de oorlog eigenlijk compleet.

Buurtleven

De wijk rond de woningbouw van de Eensgezindheid ontwikkelde van meet af aan een hecht buurtleven. Er was weliswaar een duidelijk christelijk accent (door Eensgezindheid) en als zodanig was de wijk een deel van de verzuilde samenleving, maar binnen de wijk gingen mensen van alle gezindten goed en vaak intensief met elkaar om. Voor de oorlog speelde de buurtvereniging Eensgezindheid – de eerste van Leiden! – daarin een hoofdrol, na de oorlog de speeltuinvereniging Ons Eiland, weliswaar een laatkomer in de Leidse speeltuinwereld, maar al snel een voorbeeld voor anderen. Talloze vrijwilligers zetten zich daardoor in. Buurt- en speeltuinvereniging waren de kern van een breed scala aan sociale, culturele en andere activiteiten in de buurt. En nergens werd Koninginnedag zo gevierd als in de Zeeheldenbuurt. Uit de speeltuin kwam ook een van de bekendste korfbalverenigingen van Leiden voort, Ons Eiland, later opgegaan in KZ Leiden. De buurt kende sowieso een rijk verenigingsleven, terwijl diverse sport- en muziekverenigingen onderdak vonden in de gymzaal (en later lege klaslokalen) van de zogenaamde dubbele school in de week. De groei en bloei van het illustere K en G is nauw verbonden met de bewoners van de Zeeheldenbuurt.

Maatschappelijke veranderingen

De maatschappelijke veranderingen van de jaren zestig, zeventig en tachtig hadden een groot effect op de Zeeheldenbuurt. De stadsvernieuwing trok diepe sporen door de wijk: met de Kooi was de Zeeheldenbuurt een van de wijken waar de spanningen het hoogst opliepen.

Tegelijkertijd kwamen er nieuwe mensen in de buurt wonen – mede door de stadsvernieuwing – terwijl door de moderne tijd oude verbanden ondergraven werden. Ook de vele winkels – ooit waren er dertig à veertig, zij vormden een deel van het sociale cement – verdwenen de een na de ander. Hoewel de bewoners indertijd veel hebben bereikt – een eigen buurthuis, peuterspeelzaal, wijkpark en meer – ontstond een zeker gevoel van achterstelling. Dat resulteerde in 1995 in een verkiezingsuitslag waar Leiden van schrok: veel stemmen voor extreemrechtse partijen. Bij de nieuwe bewoners ging het overigens niet alleen om nieuwkomers/allochtonen (de buurt is relatief ‘wit’), maar ook om mensen uit de volkswijken in de binnenstad en om jonge intellectuelen.

Tot slot

De stof van de conflicten uit de stadsvernieuwingstijd is neergeslagen. Oude en nieuwe bewoners vonden elkaar in een wijk die cultureel meer divers is dan zij vroeger was, zonder dat dit gepaard ging met grote tegenstellingen. In essentie is de samenstelling van de bevolking ook niet zo veranderd, alleen namen arbeiders en kleine middenstand nieuwe moderne, vormen aan. De Zeeheldenbuurt is dan ook geen achterstandswijk. Nieuwe ontwikkelingen brachten recent wel nieuwe onrust in de wijk: de plannen van Portaal met de sociale woningbouw, de plannen voor de Ringweg Oost. Hoe dat uit gaat pakken, zal nog moeten blijken.

De grote veranderingen uit het eind van de twintigste eeuw hebben het isolement van het dorpje op het eiland in de Rijn doorbroken. Maar nog steeds vormt de Zeeheldenbuurt een eigen, bijzondere gemeenschap in onze stad.

Cor Smit

september 2012